

УДК 808. 26 (053)

В.І. Рагаўцоў**НЕСПЕЦЫЯЛІЗАВАНЫЯ ВЕРБАЛЬНЫЯ СРОДКІ КАМІЧНАГА
Ў ДРАМЕ КАНДРАТА КРАПІВЫ «КАНЕЦ ДРУЖБЫ»**

У артыкуле разглядаюцца неспецыялізаваныя вербальныя сродкі камічнага, для якіх функцыя стварэння камічнага эфекту не з'яўляецца асноўнай. Гэта фразеалагізмы (без змянення формы і зместу), паратаксісныя аказіяналізмы, экспрэсіўна зніжаныя адзінкі, цытаты (без змянення формы і зместу і са змяненнем іх), сінтаксічныя аказіяналізмы, аказіянальныя сінонімы, антрапонімы, незразумелыя персанажу словы, фанетычныя дыялектызмы, іншамовныя ўкрапіны, канцылярызмы, перыфразы, гіпербалізмы, праклёны, скарагаворкі, лексічныя аказіяналізмы. Выяўленню камічнай экспрэсіі ў моўнай адзінцы садзейнічаюць актуалізатары, у ролі якіх выступаюць сродкі прэ- і постпазіцыйнага вербальнага кантэксту. Камічны эфект узмацняецца пры комплексным ужыванні вербальных сродкаў камічнага.

У аснове драмы «Канец дружбы» – праблема дружбы паміж савецкімі людзьмі. Паказваючы ўзаемаадносіны паміж Лютынскім і Карнейчыкам на розных этапах іх жыцця, драматург прыходзіць да высновы, што сапраўдная дружба магчымая толькі пры адзінстве светапоглядаў. Драма напісана ў 1933 г., апублікавана ў 1934 г. (часопіс «Полымя рэвалюцыі», № 1), пастаўлена ў тым самым годзе Першым беларускім дзяржаўным тэатрам (БДТ-1).

Камічны эфект у п'есе дасягаецца выкарыстаннем наступных неспецыялізаваных вербальных сродкаў.

I. Фразеалагізмы. Для стварэння камічнай экспрэсіі ўжываюцца фразеалагізмы без змянення формы і зместу. Найбольш пашыраныя прыёмы рэалізацыі фразеалагізмамі камічнага эфекту наступныя.

1. Ужыванне фразеалагізма з узуальна замацаванай за ім іранічнай канатацыяй: [Карнейчык]: *Прыйдуць нашы, прапішам мы яму [папу] іжыцу*; [Карнейчык]: *Казалі ў горадзе, што панам пара пяткі падмазваць, нашы наступаць пачалі*. У сэнсавай структуры фразеалагізмаў *прапішам іжыцу* (праст. іран. 'суро́ва правучым каго-н., жорстка расправімся з кім-н.')*, *пяткі падмазваць* [праст. іран. 'ратавацца ўцёкамі, уцякаць' (часцей пра непрыяцеля)] канатацыя *камічнае* ўтрымліваецца як пастаянная іх прымета.

2. Ужыванне экспрэсіўна зніжаных аказіянальных фразеалагізмаў, якія выклікаюць (пры прамым успрыманні іх сэнсу) смехавую рэакцыю: [Старшыня]: *Каб ты выдах, гэтакі чалавек! Схаваўся* [Сапляк] *у жонкі пад цыцкаю, і дома яго няма*. Вылучаны выраз у адрозненне ад блізказначнага фразеалагізма *схавацца за спіну (плечы)* (разм. неадабр. 'ухіляючыся ад чаго-н., перакласці адказнасць на каго-н. '), набывае іранічную афарбоўку і, апроч таго, – сэнсавое адценне 'палахлівы'.

3. Выкарыстанне экспрэсіўна зніжаных фразеалагізмаў як сродку адмоўнай самахарактарыстыкі персанажа: [Голас старшыні]: *Адчыні!* [Паўліна]: *А хто ж вы будзеце?* [Голас старшыні]: *Вось табе і на! Не пазнала! Ды мой голас тут ужо кожны сабака ведае*. Вылучаны фразеалагізм – праст. 'усякі, любы' (пра чалавека).

II. Паратаксісныя аказіяналізмы. Гэта адметныя сінтаксічныя канструкцыі, кампаненты якіх, звязаныя паратаксіснай сувяззю, адносяцца да апорнага монасемантычнага слова і з'яўляюцца несумяшчальнымі семантыкай: [Мандрыкін]: *І што сягоння Напорка скарыстаў трыбуну чысткі, каб скампраметаваць Лютынскага, гэта таксама ясна. Шкодніцтва прышпіліў, контррэвалюцыю, інтэрвенцыю, інфляцыю... Таких дзівосаў наплёў, як у той казцы...* Апорнае слова *прышпіліў*, ужытае ў пераносным

* Семантычная і стылістычная характарыстыка фразеалагізмаў даецца паводле двухтомнага «Слоўніка фразеалагізмаў» І.Я. Лепешава [1].

значэнні ('узвёў паклёп на чалавека з мэтай скампраметаваць яго'), звязваецца сінтаксічнай сувяззю беспрыназоўнікавага кіравання з лагічна несумяшчальнымі кампанентамі паратаксіснага рада (*шкодніцтва* – 'злачынная, шкодніцкая дзейнасць', *контррэвалюцыя* – 'рэакцыйная барацьба звергнутых эксплуатацыйскіх класаў супраць народа і новага дзяржаўнага ладу', *інтэрвенцыя* – 'умяшанне, звычайна ўзброенае, адной дзяржавы ва ўнутраныя справы другой'). Што ж да формы *інфлюэнцыя*, то яна не адпавядае літаратурнай норме (нарматыўнай у вінавальным склоне з'яўляецца форма *інфлюэнцу*, паколькі пачатковая форма *інфлюэнца*, а не *інфлюэнцыя* [2, с. 321]). Апрача таго, выклікае сумненне дарэчнасць ужывання гэтага слова, якое фіксуецца як устарэлае са значэннем 'грып' [3, с. 544]. Мандрыкін, імкнучыся падкрэсліць залішняю заўзятасць Напоркі і абвергнуць «прышпіленае» ім, думаецца, свядома ўжывае ў адным паратаксісным радзе семантычна далёкія лексічныя адзінкі, – каб надаць выказванню камічную афарбоўку.

III. Экспрэсія зніжання адзінкі. Яны выражаюць камічны эффект, паколькі не зусім адпавядаюць эстэтычным патрабаванням літаратурнай нормы: [Паўліна]: *Хавайся, кажу, ёлапень* [Сапляк]. *Я буду ведаць, што адказаць*. Экспрэсія *ёлапень* – разм. лаянк. 'бесталковы, тупы чалавек; дурань, асталоп'. Часам прастамоўныя словы выкарыстоўваюцца некаторымі персанажамі як сродак самавыкрыцця і самабічавання: [Сапляк]: *Які я, братка, чалавек? Лапаць вяскковы*. Параўн.: *лапаць* (вяскковы) – перан. праст. пагард. 'адсталы некультурны чалавек'. Насычаны камічны эффект выражаецца пры канцэнтраваным ужыванні прастамоўных і гутарковых моўных адзінак (слоў і фразеалагізмаў) у межах аднаго мікракантэксту (рэплікі).

1. [Старшыня]: *Ды ён, напэўна, скажа нам сваё прозвішча. Дзе той таварыш?* [Галасы]: *«Няма!» – «Змыўся недзе!» – «Драла даў!»* Камізм абумоўлены размяшчэннем кампанентаў сінанімічнага рада паводле экспрэсіўна нарастальнай градацыі. Калі экспрэсіўна нейтральнае безасабова-прэдыкацыйнае слова *няма* толькі канстатуе адсутнасць «таго таварыша», то гутарковы дзеяслоў *змыўся* і прастамоўны фразеалагізм *драла даў* ('кінуўся наўцёкі, імкліва ўцёк'), удакладняючы значэнне папярэдняга прэдыкатава, экспрэсіўна зніжана характарызуюць дзеянне, прычым фразеалагізм – з найбольшай ступенню зніжанасці.

2. [Лютынскі]: *Галавацяпы там сядзяць – вось што! Асталоны бязглуздыя!* Экспрэсівы *галавацяпы* – разм. 'тыя, хто бесталкова і нядбайна вядуць справу', *асталоны бязглуздыя* (*асталоны* – разм. лаянк. 'дурні, балваны', *бязглуздыя* – 'неразумныя, бесталковыя').

IV. Цытаты. У п'есе ўжываюцца цытаты дзвюх разнавіднасцей: у нязменным выглядзе і ў зменным.

1. Цытаты без змянення формы і зместу. Пры ўжыванні цытат у нязменным выглядзе камічны эффект ствараецца ў выніку экспрэсіўнай кантраснасці цытат з кантэкстам. Паколькі цытаты (радкі агульнавядомых песень, рамансаў, класічных вершаў), уключаныя ў побытавы кантэкст, захоўваюць экспрэсіўнасць таго твора, у якім былі ўпершыню ўжыты, камічная экспрэсія дасягаецца ў выніку іх двухплановага ўспрымання, экспрэсіўнага кантрасу цытаты і кантэксту, у які яна ўведзена [4, с. 238]: [Насця]: *Хоць бы з ім [Касабуцкім] гаварыць можна было як з чалавекам! Што ні скажы – морду скрывіць, утаропіцца: «Ах, эти чёрные глаза...»*. Тут кампанент *морду* мае зніжаную экспрэсію (праст. груб. 'твар'), а *«Ах, эти чёрные глаза...»* – узвышаную.

2. Цытаты са змяненнем формы і зместу. Адным з прыёмаў творчай апрацоўкі цытат, выкарыстаных драматургам з мэтай стварэння камічнай экспрэсіі, з'яўляецца цытатная алюзія, пры якой аказіянальна відазмененая цытата захоўвае сувязь з узуальнай, якая ў сваю чаргу лёгка ўзнаўляецца з кантэксту з прычыны вядомасці яе кампанентнага складу і структурнай будовы: [Лютынскі]: *І калі будуць гаварыць і пісаць пра*

слаўную кагорту бальшавікоў, якая грудзьмі пракладае дарогу ўсяму чалавецтву, ведай, Антон Мітрафанавіч, што гэта не пра цябе. Камічная афарбоўка вылучанага фрагмента выказвання абумоўлена вобразнай асновай і гіпербалізацыяй кампанентаў дэфармаваных радкоў, сугучных з вядомай рэвалюцыйнай песняй, дзе ёсць такія словы: «Смело, товарищи, в ногу! // Духом окрепнув в борьбе, // В царство свободы дорогу // Грудью проложим себе».

V. Сінтаксічныя аказіяналізмы. Гэта канструкцыі, якія ўзнікаюць у выніку наймыснага парушэння правілаў традыцыйнай спалучальнасці слоў: спалучальныя словы маюць разнародныя семы. Гэта, як вядома, не адпавядае закону «семантычнага дапасавання», у адпаведнасці з якім кампаненты семантычна правільнага словазлучэння не павінны мець супярэчлівых сем. Камізм выяўляецца ў аказіянальна-метафарычным словазлучэнні, пабудаваным паводле мадэлі «дзеяслоў канкрэтнай семантыкі + назоўнік абстрактнай семантыкі»: [Нодэльман (у дзвярах)]: Ты [Карнейчык] сваю дружбу ўсё-такі памацай. Можа ад яе толькі футляр застаўся? (Выходзіць.). Параўн.: памацай (чалавека, прадмет) – прам. ‘распазнаючы, пакратай каго-, чаго-небудзь’ і памацай (дружбу) – перан. аказіян. ‘пераканайся, упэўніся ў яе існаванні’.

VI. Аказіянальныя сінонімы. У рэпліцы Лютынскага сінанімізуюцца словы, якія па-за кантэкстам не з’яўляюцца сінонімамі: палата ‘асобны пакой у бальніцы, лячэбнай установе’ і кладоўка ‘памяшканне для захавання прадуктаў, садавіны, гародніны і пад.’: [Лютынскі]: Ідзі лепш у кладоўку ды лажыся. Гэта будзе твая палата, а я – га-лоўны доктар, і ты павінен мяне слухаць. Я зараз пасцялю там. (Бярэ Карнейчыка за руку і падымае з крэсла. Карнейчык ціха стогне.) Баліць? Ужыванне кладоўка ў значэнні ‘палата’ выклікае камічнае ўражанне.

Адметную іранічную афарбоўку маюць спалучэнні, у якіх сінанімізуюцца назоўнікі семантычных груп ‘жывёла’ – ‘чалавек’: [Юрка (муштруецца з катом, які не хоча гуляць з матузом)]: Лаві, кіса! Ну, цоп! Дык ты не хочаш? От, бюракрат! Вочы за-жмурь, вушы натапыры і глядзець не хоча! На, лаві! Вось апартуніст няшчасны!

VII. Антрапонімы. Камічны эффект выклікаюць прозвішчы, якія сваёй марфемнай будовай асацыіруюцца з сугучным лаянкавым словам Мандрыкін – працаўнік Наркамзема. Апрача таго, гэтае прозвішча мае адметнае фанетычнае афармленне – цяжкавымоўнае спалучэнне гукаў (ндр). Як камічна экспрэсіўнае ўспрымаецца прозвішча, словаўтваральна суадноснае са словам зніжанай семантыкі: кулак Сапляк. Параўн.: са-пляк – разм. пагард. ‘вельмі малады, нявопытны чалавек; малакасос’. У адной з рэплік Лютынскага (тэлефоннай размовы) згадваецца прозвішча Рызманик, сугучнае з рыз-маны – разм. ‘падранае, паношанае адзенне; лахманы’.

Пры ўжыванні гаваркіх прозвішчаў камічны эффект можа ўзмацняцца. Гэта назіраецца пры наяўнасці наступных умоў.

1. Выкарыстанне такой стылістычнай фігуры, як антанамазія (яе разнавіднасці – апелятывацыі оніма). Камічна афарбаванае прозвішча можа падпадаць пад апелятывацыю, г.зн. пераходзіць у разрад агульных назоўнікаў і служыць, такім чынам, абагульненай, родавай назвай з пагардлівым сэнсам: [Алесь]: А так, як савецкая ўлада кажа. Саплякоў усіх вытуралі, дык цяпер у нас работа ідзе.

2. Спалучэнне формы афіцыйнага звароту і прозвішча, сугучнага з экспрэсіўна зніжаным апелятывам: [Алесеў голас]: Грамадзянін Сапляк! Годзе табе дрыхнуць!

VIII. Незразумелыя персанажу словы. Гэта запазычаныя словы, значэння якіх персанаж не ведае і таму тлумачаць іх адвольна: [Насця]: «Я цябе, – кажа, – віль кусэн». [Нодэльман]: Ну? От шэльма! Га! [Насця]: Гэта, мусіць, нешта страшнае «кусэн»? [Нодэльман]: Не сказаць, каб вельмі... Тэрмін такі тэхнічны. Спалучэнне нешта страшнае сведчыць, што Насця (другая яе рэпліка) нібыта не разумее сапраўднага значэння назоўніка кусэн (ням. *küssen* – ‘цалаваць’). Хоць у адной з яе ранейшых рэплік (рэакцыя

на словы Карнейчыка *Іх віль кюсэн дых!*) дзеяслоў *кюсэн* на аснове народнай этымалогіі суадносіцца з дзеясловам-паранамазам *кусаць* (*Кусацца будзеш?*). Апісальнае квазітлумачэнне *тэрмін такі тэхнічны* (другая рэпліка Нодэльмана) яшчэ больш узмацняе камізм сітуацыі.

IX. Фанетычныя дыялектызмы. Літаратурныя формы запазычаных слоў могуць ужывацца паралельна з утворанымі на іх аснове метатэзнымі, што ўспрымаецца слухачом (чытачом) як своеасаблівая гульня-забава: [Юрка]: *О! Мой бацька сапраўдны камуніст і аварган... як, мама?* [Наталля]: *Авангард*. [Юрка (круціцца па хаце, гуляе)]: *Авангард, аварганд, авагранд...* Да фанетычных дыялектызмаў мэтазгодна адносіць таксама дыялектныя словы, якія не адлюстроўваюць гукавых асаблівасцей фанетычнай сістэмы гаворкі або дыялекту, а перадаюць асаблівасці гучання асобных слоў. Такія дыялектызмы ўтвораны ў выніку гукавых змен нерэгулярнага характару [5, с. 37, 38] і сустракаюцца спарадычна: [Лютынскі-бацька]: *За што яны мяне агалечылі? Малатарню меў? Жарабцом народ іксплаціраваў? Дык хіба ж я гвалтам цябе каторага іксплаціра-ваў?*

X. Іншамовныя ўкрапіны. У маўленні дырэктара завода Карнейчыка сярод беларускай лексікі сустракаюцца частковыя ўкрапіны з нямецкай мовы: *Дык ты* [Насця], *калі ласка, вось гэта перачарці чысценька, а то ў мяне тут алоўкам і не зусім акуратна. Я падумаю над гэтай ауфгабэ; Я, я. Ахцыг мілімэтэр. Рыхтыг!* (Бярэ цыркуль і чэрціць пару кружкоў.) *Гут! Я, я. Дас іст... гатова. Як жа гэта будзе – гатова?* (Разгортвае слоўнік, чытае.) *Фертыг. Дас іст фертыг. Я, я. А мы яшчэ разок праверым.* (Глядзіць у падручнік, прамервае цыркулем, вылічвае. Круціць галавою.) *Дас іст ніхт рыхтыг. Дас іст шлехт. Зэер шлехт! ...Я, я!* (Убачыўшы ў дзвярах Насцю.) *Бітэ, бітэ, майнэ фрау.* (Праводзіць лінію.) Тут *ауфгабэ* (ням. *Aufgabe*) – ‘задача’; таксама: *я, я (ja, ja)* – ‘так, так’, *ахцыг мілімэтэр (achtzig Millimeter)* – ‘дзесяць міліметраў’, *рыхтыг (richtig)* – ‘гатовы’, *гут (gut)* – ‘добра’, *дас іст (das ist)* – ‘гэта ёсць’, *фертыг (fertig)* – ‘гатова’, *дас іст фертыг (das ist fertig)* – ‘гэта гатова’, *дас іст ніхт рыхтыг (das ist nicht richtig)* – ‘гэта няправільна’, *дас іст шлехт (das ist schlecht)* – ‘гэта дрэнна’, *зэер шлехт (sehr schlecht)* – ‘вельмі дрэнна’, *бітэ, бітэ, майнэ фрау (bitte, bitte, meine Frau)* – ‘калі ласка, калі ласка, мая пані’.

XI. Канцылярызмы. У чужародным кантэксце канцылярызмы надаюць яму яскравую камічную афарбоўку: [Нодэльман:] *Не іначай прыйдзецца мне жаніць цябе* [Карнейчыка] *у парадку партдыцыпліны*. Насычаны камічны эффект дасягаецца канцэнтраваным ужываннем канцылярызмаў: [Мандрыкін:] *Выбачайце... Ну, Антону Мітрафанавічу рабілі яшчэ закід у тым, што ў галіне планавання не ўсё гладка. Дык тут, таварышы, у палажэнне трэба ўвайсці. Не заўсёды гэта, бачыце, удаецца, каб, як напісаў у плане, так яно і выйшла ў сапраўднасці.*

XII. Перыфразы. Перыфразы ўжываюцца ў функцыі стварэння камічнага эфекту пры наяўнасці наступных умоў.

1. Стылістычны кантраст перыфразы і прэпазіцыйнага кантэксту: [Карнейчык:] *Кажы дакладней: кулакоў жывых мы бяром за горла. Гэтых апошніх і найбольш заядлых рыцараў прыватнай уласнасці*. Камічны эффект у гэтым прыкладзе заснаваны на стылістычнай неаднароднасці кніжна афарбаванай перыфразы *заядлых рыцараў прыватнай уласнасці* (кулакоў) і прэпазіцыйна ўжытага экспрэсіўна зніжанага фразеалагізма *браць за горла* (разм. неадабр. ‘сілай прымушаць да чаго-н.’).

2. Ужыванне перыфразы як аказіяльнага наймення асобы. Перыфразавая назва асобы можа быць звязана з фактам, які меў дачыненне да персанажа. Так, Лютынскі зычліва, з лёгкай гумарам звяртаецца да Карнейчыка, называючы яго *Святой Барбарай* – словамі з жабрацкай песні, якую той спяваў аднойчы з канспірацыйнай мэтай: [Лютынскі (глядзіць у акно)]: *О, падняў хламіду, чорт кудлаты!* (Ідзе ў калідор, адмыкае і адчыняе дзверы.) *Ну, Святая Барбара! Станавіся, брат, на камісію. Прыйдзецца цябе*

выпісаць са шпіталю. Або: [Лютынскі]: *Ды як жа не ты? Святая Барбара! Ты ж у мяне ў шпіталі ляжаў?* Неафіцыйнае найменне Карнейчыка можа выкарыстоўвацца як дражнілка: [1-ы хлапец]: *Святая Барбара ідзе, давай падражнімся.*

3. Адмысловая вобразная аснова перыфразы: [Гаспадыня]: *Ты ўжо дадому?* [2-я калгасніца]: *Пайду гнаць свайго са сходу. Меле там языком, пакуль мне бярозавай сечкі не прынясе.* (Выходзіць, стукаючы моцна дзвярыма.) [Гаспадыня]: *Здрок бабу ўкусіў.* [Зося]: *Цяпер яна гэту сечку на ўвесь сельсавет разнясе... на радасць Сапляку. Толькі радасць гэта, мне здаецца, будзе не даўгавечнай.* Тут бярозая сечка – ‘плёткі’.

XIII. Гіпербалізмы. Напрыклад, у рэпліках Лютынскага ўжываюцца «прасторавыя» гіпербалізмы, якія празмерна перабольшваюць пэўнае дзеянне або якасць і таму ўспрымаюцца як алагізмы: *Жыць вечна пад страхам, што пра цябе ўведаюць усю праўду і пагоняць з партыі і з працы... з трэскам, са скандалам на ўсю рэспубліку, на ўвесь Саюз?; Ну, брат! Усім рэспублікам нос уватру; Страшна бывае, як падумаеш. Мы ж адказваем за нашы ўчынкі перад усім чалавецтвам.*

XIV. Праклёны. Яны выражаюць камічную экспрэсію пры канцэнтраваным ужыванні, напрыклад: [Паўліна (укленчыла і сашчаміла рукі)]: *Божухна, бацюхна! Збавіцель высокі! Дай божачка, каб вам наша дабро праз бок вылезла! Каб вам дваццаць скул у горла, ды вы яго праглынуць не маглі! А няма на вас пагібелі якой! Каб вас з гэтага свету спаласкала, як вы нашу гаспадарку дашчэнту спаласкалі...* Канцэнтрацыя праклёнаў у рэпліцы выяўляе саркастычнае стаўленне Паліны да тых, хто прыйшоў забіраць схаваны пад падлогай мяшкі з хлебам.

XV. Скорагаворкі. Камічны эффект звязаны з канцэнтраваным ужываннем у аказіянальных лексічных адзінках скорагаворкі таго самага склада ці паўтарэннем яго: [Карнейчык (раптам паварочваецца і робіць страшную міну)]: *Ламца-дрыца-гоца-ца.*

XVI. Эўфемізмы. Ужываецца «змякчальны» эўфемізм, прызначэнне якога – змяніць эстэтычна непрыстойнае ў кантэксце слова больш прыдатным: [Доктар]: *Чаму ж цётка такая сярдзітая на іх [паноў]? [Ульяна]: Як жа! Астатняга парсючка ўзялі, каб іх жы вот уззяў. Яшчэ і страляць мерыца, гад!* [Лютынскі]: *Але ж цётка яму і мішэнь добрую выставіла.* [Ульяна (засаромеўшыся)]: *Няўжо і паніч бачыў?* Мяркуючы па апошняй рэпліцы Ульяны і рэмарцы засаромеўшыся, мішэнь – разм. ‘частка цела чалавека ніжэй спіны’.

XVII. Лексічныя аказіяналізмы. П’яны Зуй, абняўшыся з бракаробам Касабуцкім, ідзе па гарадскім садзе і запявае (ажно тройчы) прыпеўку, у якой паўтараецца лексічны аказіяналізм, што нагадвае выкрык, якім спыняюць каня або якую-небудзь рабочую жывёліну: *Тпрунды баба, тпрунды дзед, // Пабіліся за абед.*

XVIII. Комплекснае ўжыванне вербальных сродкаў камічнага. Выкарыстанне гэтага прыёму дае магчымасць стварыць насычаны камічны эффект.

1. [Стары рабочы (устае)]: *Хацелі табе [Касабацкаму] пярэ ўставіць і дарэмна не ўставілі. Пашкадавалі, думалі – напавішся. А ты вунь у які бок напраўляеся! Зловяць цябе, як таго ката паганага, натаўкуць мордаю, а ты зноў за сваё. Ой, глядзі. Камізм дасягаецца ўжываннем фразеалагізма (хацелі) пярэ ўставіць – праст. груб. ‘пакараць каго-н., выганяючы адкуль-н.’, экспрэсіўна зніжанай параўнальнай даданай часткі (зловяць цябе) як таго ката паганага, выразу натаўкуць мордаю (мордаю – праст. груб. ‘тварам’).*

2. [Касабуцкі]: *Не хочаш – не трэба. Каціся... Ну, ты ведаеш куды.* [Лютынскі]: *Папрашу не хуліганіць!* [Касабуцкі]: *Ах, пішпрашам, пане Свінтухайла!* [Зуй (знімае шапку і адкланяецца)]: *Давідзэння, пане Падсвінацкі!* Камічны эффект ствараецца выкарыстаннем частковых іншамовных украпін з польскай мовы *пішпрашам* (польск. *przepraszam* ‘прашу прабачэння’), *давідзэння* (польск. *do widzenia*! ‘да пабачэння!’), «пазавых» экспрэсіўна зніжаных (абразлівых) найменняў асоб: *Свінтухайла!, Падсві-*

нацкі! Апрача таго, семантыка словаўтваральных асноў антрапонімаў кантрастуе з іх носьбітамі. Параўн.: *пане Свінтухайла!*, *пане Падсвінацкі*, дзе *пане* – форма ветлівага звароту да асобы, якая належала да прывілеяваных слаёў грамадства, *свінтух* – разм. жарт. ‘той, хто зрабіў што-н. па-свінску’ (гаворыцца звычайна з дружалюбна-дакорлівым адценнем), *падсвінак* – перан. разм. аказіян. ‘той, хто робіць каму-н. непрыемнасці’.

Такім чынам, для стварэння камічнага эфекту ў п’есе «Канец дружбы» па-майстэрску ўжываюцца неспецыялізаваныя сродкі розных тыпаў: фразеалагізмы, паратаксісныя аказіяналізмы, экспрэсіўна зніжаныя адзінкі, цытаты, сінтаксічныя аказіяналізмы, аказіянальныя сінонімы, антрапонімы, незразумелыя персанажу словы, фанетычныя дыялектызмы, іншамоўныя ўкрапіны, канцылярызмы, перыфразы, гіпербалізмы, праклёны, скарагаворкі, эўфемізмы, лексічныя аказіяналізмы. Комплекснае ўжыванне вербальных сродкаў камічнага садзейнічае стварэнню насычанай камічнай экспрэсіі.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў [беларускай мовы] : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2008. – Т. 1. – 672 с.; Т. 2. – 704 с.
2. Слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Н.П. Еўсіевіч [і інш.] ; навук. рэд. А.А. Лукашанец, В.П. Русак. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 916 с.
3. Булыка, А.М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. / А.М. Булыка. – Мінск : БелЭн, 1999. – Т. 1. – 736 с.
4. Земская, Е.А. Речевые приемы комического в советской литературе / Е.А. Земская // Исследования по языку писателей; отв. ред. С.Г. Бархударов и В.Д. Левин. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – С. 215–278.
5. Шкраба, І.Р. Да прычын узнікнення фанетычных варыянтаў у беларускай мове / І.Р. Шкраба // Веснік Бел. дзярж. ун-та. Сер. ІУ. Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. Псіхалогія. – 1975. – № 1. – С. 35–40.

Rogovtsov V.I. Non-Specialized Verbal Means of Creating a Comic Effect in the Play «The End of Friendship» by Kandrak Krapiva

To create a comic effect in the play, various non-specialized verbal means (idioms, expressively reduced units, quotes, lexical and syntactical occasional words, anthroponyms, phonetic dialecticisms, periphrases, tongue twisters, etc.) are used. An important role in revealing the comic connotation belongs to actualizers, whose role is played by the means of pre and postpositional verbal context. Comic effect is intensified by complex existence of comic means.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 29.05.2013